

De la milă la filantropie.

Instituții de asistare a săracilor
din Țara Românească și Moldova
în secolul al XVIII-lea

Ligia Livadă-Cadeschi (n. 5 oct. 1967), doctor în istorie (2000), profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității din București, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române; domenii principale de cercetare: istoria asistării sărăciei în spațiul românesc (sec. XVIII-XIX), istoria asistenței sociale publice și a filantropiei în spațiul românesc (sec. XIX-XX), igienismul și medicalizarea societății românești (sec. XIX-XX), igienism și eugenism social în România (sec. al XX-lea), robia și mișcarea aboliționistă românească (sec. XIX-lea); membru în mai multe proiecte de cercetare, a beneficiat de o serie de burse și stagii de cercetare în Franța, Austria, Belgia, Grecia.

A publicat următoarele volume: *Discursul medico-social al igieniștilor români. Abordarea specificităților locale din perspectiva experiențelor occidentale europene, secolele XIX-XX*, București, Ed. Muzeul Național al Literaturii Române, 2013; „*Meseria cerșutului în pământul aceștii patrii*”. *Fragmente de istorie socială românească, 1800-1900*, București, Ed. Universității din București, București, 2013; *Departamentul de cremalion. Din activitatea unei instanțe penale din Țara Românească, 1794-1795*, București, Ed. Nemira, 2002 (în colaborare cu Laurențiu Vlad). A coordonat volumul *Sărăcie și asistență socială în spațiul românesc, secolele XVIII-XX*, București, Ed. Cris, 2002.

Prima ediție a acestei lucrări a apărut în 2001, la Editura Nemira, în colecția Societatea Politică.

Ligia Livadă-Cadeschi

De la milă la filantropie.

Instituții de asistare a săracilor
din Țara Românească și Moldova
în secolul al XVIII-lea

Editura *Cuvântul Vieții*
a Mitropoliei Muntenici și Dobrogei
București • 2020

CUVÂNT ÎNAINTE LA EDIȚIA A II-A

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a declarat anul 2020: *Anul omagial al pastorației părinților și copiilor și Anul comemorativ al filantropilor ortodocși români*. Este contextul în care Editura *Cuvântul Vieții* a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei ne-a propus publicarea unei a doua ediții a lucrării *De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea*, apărută inițial la Editura Nemira în anul 2001. Prin urmare, cel mai cuvenit preambul al rândurilor ce urmează este îndeplinirea datoriei de onoare, dar și de suflet de a adresa mulțumirile noastre Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, care a acordat Înalta binecuvântare pentru publicarea ediției a doua, făcând astfel posibilă ducerea la bun sfârșit a acestui proiect. Mulțumim, de asemenea, Părintelui profesor dr. Mihail-Simion Săsăujan, consilier eparhial – editor, redactorilor și întregii echipe de la Editura *Cuvântul Vieții*, pentru inițiativa de a republica această lucrare și pentru munca depusă ca ea să devină realitate.

În ceea ce ne privește, propunerea de a publica a doua ediție a volumului *De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea* înseamnă, în primul rând, recunoașterea validității științifice a acestuia, ceea ce nu poate decât să ne bucure și să ne onoreze în egală măsură. În același timp, înseamnă

însă și responsabilitatea unei noi asumări a rezultatelor cercetării respective, la aproape două decenii distanță de momentul formulării lor inițiale. În tot acest timp am continuat cercetările în același domeniu mare al asistării sărăciei, fie prin extinderea decupajelor cronologice, fie prin lărgirea ariilor de interes în sensul abordării sărăciei nu doar din perspectiva asistenței sociale și a așezămintelor filantropice, ci și din aceea a asistenței medicale gratuite și a medicinei sociale. Am avut astfel ocazia să aprofundăm și să rafinăm demersul de cercetare în domeniul istoriei asistării sărăciei de diverse tipuri și în diverse perioade. În același timp, am putut constata că primele rezultate în această direcție fuseseră unele corecte, astfel încât ele s-au constituit într-un fel de suport aproape natural al demersurilor noastre ulterioare. Este motivul pentru care am ales o ediție a doua fără adăugiri sau completări, care ar fi sporit poate calitatea și atractivitatea textului, dar nu ar fi modificat nici esența cercetării inițiale, nici rezultatele acesteia. Neintervenind în text, am ales să nu intervenim nici la nivelul bibliografiei, deși cercetările din ultimii ani pe această temă au devenit mai consistente, iar rezultatele sunt vizibile și la nivelul producției științifice. Prin urmare, bibliografia ediției de față reprezintă stadiul cercetării problematicii istorice a sărăciei în România la nivelul anilor 2000.

Dincolo de satisfacția personală pe care orice nouă ediție o procură autorului, republicarea unei lucrări despre istoria asistării sărăciei în peisajul social actual are, credem, și semnificații de ordin mult mai general. Sărăcia a fost și, din păcate, va rămâne încă multă vreme de acum încolo o

temă de permanentă actualitate. Și nu neapărat pentru că progresul nepuizabil, în a cărui logică omenirea întregă s-a plasat de mai bine de două veacuri, nu ar putea avea la rândul său bucle, sincope, inegalități de ritm sau de amploare. Ci pentru că sărăcia însăși se schimbă în timp și spațiu. Este o noțiune cu un foarte mare grad de relativitate, care nu poate fi definită decât în limitele foarte clare ale unui sistem de referință, care este reprezentat de o anumită societate într-un moment anumit al existenței sale. Pragul de sărăcie este variabil în timp și spațiu. Condiția săracului la fel. Dar o societate care să fi făcut abstracție de problematica socială, morală, politică a sărăciei nu există.

„Săracul, perceput ca întrupare a pasivității și dependenței, nu oferă oare politicianului subiectul ideal, pentru că, în ceea ce îl privește, se poate exprima fără teamă orice concepție despre putere și despre raporturile sociale? Săracul reprezintă omul în cea mai simplă realitate a sa, gol și singur, anterior oricărui proiect de organizare. [...] Orice idee politică, oricât de nemiloasă va fi fiind pentru săraci în concretețea ei, trebuie, la rigoare, să poată prezenta grija pentru săraci ca scop esențial, acesta fiind fundamentul însuși al legitimității sale”¹.

Despre evoluția atitudinilor și a mentalităților despre săraci și sărăcie, despre evoluția doctrinelor sociale sau a așezămintelor și instituțiilor destinate lor s-a scris destul de mult în ultimele decenii.

¹ Philippe SASSIER, *Du bon usage des pauvres. Histoire d'un thème politique, XVIe-XXe siècles*, Paris, Fayard, 1990, p. 7.

„Ceea ce ar trebui însă întotdeauna pus în evidență este nu atât ceea ce se spune despre sărăcie, ci mai ales ceea ce sărăcia permite să se spună despre ea pe parcursul unor demonstrații al căror subiect este de fapt cu totul altul”².

Este poate motivul fundamental pentru care istoria sărăciei se pretează la interogări permanente. De la sărăcia ca privare de resurse materiale și/sau respectabilitate socială la sărăcia ca non-participare la beneficiile sociale (inclusiv de reprezentare civică și politică) ale statului contemporan, tradusă în termeni de integrare, respectiv excluziune socială, așa cum tinde ea astăzi să fie din ce în ce mai mult înțeleasă, noțiunea de sărăcie este susceptibilă să înglobeze o varietate aproape debusolantă de aspecte ce exprimă fragilitatea condiției umane. Este motivul pentru care discursul despre sărăcie, chiar și atunci când aceasta este instrumentalizată în beneficiul unor teme în realitate fundamental diferite, este întotdeauna plurivalent. Este motivul pentru care vorbim și vom continua să vorbim despre sărăcie. Iar instrumentarul imaginat de fiecare societate în parte, chiar dacă diferit, va mobiliza întotdeauna cele trei mari perspective din care poate fi interpretată sărăcia: ordine (politică), utilitate (economică) și dar (morală)³.

² Ph. SASSIER, *Du bon usage des pauvres...*, p. 8.

³ Bronislaw GEREMEK, *Tendances séculaires en Europe à l'égard des populations les plus pauvres: défis à relever*, Conférence présentée lors des journées d'étude prospective organisées par le Mouvement International Quart Monde les 24 et 25 janvier 2002, <http://agora.qc.ca/documents/tendances_seculaires_en_europe_a_legard_des_populations_les_plus_pauvres_defis_a_relever>, consultat la 6 apr. 2020.

I

SĂRACUL, O TEMĂ ISTORIOGRAFICĂ

Dacă cineva ne-ar întreba azi „de ce o istorie a sărăciei?”, răspunsul foarte sincer ar fi: din întâmplare. Alain Besançon explica puterea de atracție pe care, de la începutul secolului al XX-lea, marginalii, în general, și săracii, în special (în cazul nostru), au exercitat-o asupra mediilor intelectuale, nu numai prin faptul că

„ei sunt subversivi în raport cu societatea, ci <și> pentru că nu au făcut niciun compromis cu ea, printr-o inserție oarecare. Ceea ce-i face demni de invidiat este situația lor detașată, ca și cum ar aparține deja aceluia *dincolo* al eshatologiei sau ca și cum ar fi ființe angelice, eliberate de constrângerile corpului, capabile doar de un păcat aparent, responsabilitatea acestuia revenind, de fapt, în întregime societății”⁴.

Avem aici două adevăruri incontestabile: cel al persistenței sărăciei (și implicit a responsabilității pe care aceasta o acuză) într-o lume a progresului și a bunăstării aparent generalizate; cel al valențelor spiritual-eschatologice prezente în mod virtual în statutul săracului. Dacă primul dintre acestea se referă, în general, la lumea contemporană (coborând poate pentru unele aspecte până către sfârșitul timpurilor

⁴ Alain BESANÇON, *Confuzia limbilor*, București, Ed. Humanitas, 1992, p. 28.

moderne), cel de-al doilea se revendică de la o gândire creștină bimilenară.

Astfel, istoria sărăciei nu este numai o tentație, ci o provocare reală. În ceea ce ne privește, întâmplării de a descoperi perenitatea și universalitatea sărăciei, ca realitate și ca temă de gândire, i-a urmat dorința de a identifica, descrie și explica o parte măcar din complicata evoluție istorică a acesteia. Așa s-a născut ideea studiului de față, referitor la săracii din Țările Române (Țara Românească și Moldova) de la jumătatea secolului al XVII-lea până în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Dacă istoriografia română, de dată mai veche sau mai recentă, pare să nu fi fost mai deloc sensibilă la această temă, istoriografiile central și vest europeană au produs o bibliografie impresionantă privind istoria săracilor și a ideilor pe care societatea le-a vehiculat despre ei, de-a lungul tuturor timpurilor. Interesul pentru istoria sărăciei ar putea fi, în bună măsură, rezultatul faptului că ea permite analiza societăților trecute nu numai din perspectiva clasică a conceptelor de *clasă* și *clasificare* socială, ci și din aceea a *inserției* sau a *integrării* sociale sau, dimpotrivă, a *excluderii*. Pe această linie de gândire, unii istorici au abordat sărăcia ca o categorie a *marginalității*.

Conceptul de *marginalitate* socială este o *image-concept*, o imagine metaforică presupunând că societatea este un corp coerent și consistent, un univers social în care rolurile sunt distribuite de o manieră foarte exactă, în funcție, pe de o parte, de diviziunea muncii, iar, pe de altă parte, de ideologia dominantă. Cei care nu-și exercită rolurile determinate de statutul lor social, de situația lor materială și profesională,